

Mapowanie genów

10 maja 2004

Co daje identyfikacja genów?

- poszerzenie wiedzy podstawowej
- perspektywy przyspieszenia i zwiększenia efektywności selekcji
- precyzyjne wprowadzanie obcych genów do populacji (introgresja)

Klonowanie pozycyjne genów kandydujących

Najbardziej preferowana metoda identyfikacji genów

Etapy:

1. **określenie pozycji genu na chromosomie względem markerów**
2. określenie genów kandydatów we wskazanym rejonie (mapy transkrypcyjne)
3. zidentyfikowanie zmienności kształtującej cechę

Markery genetyczne

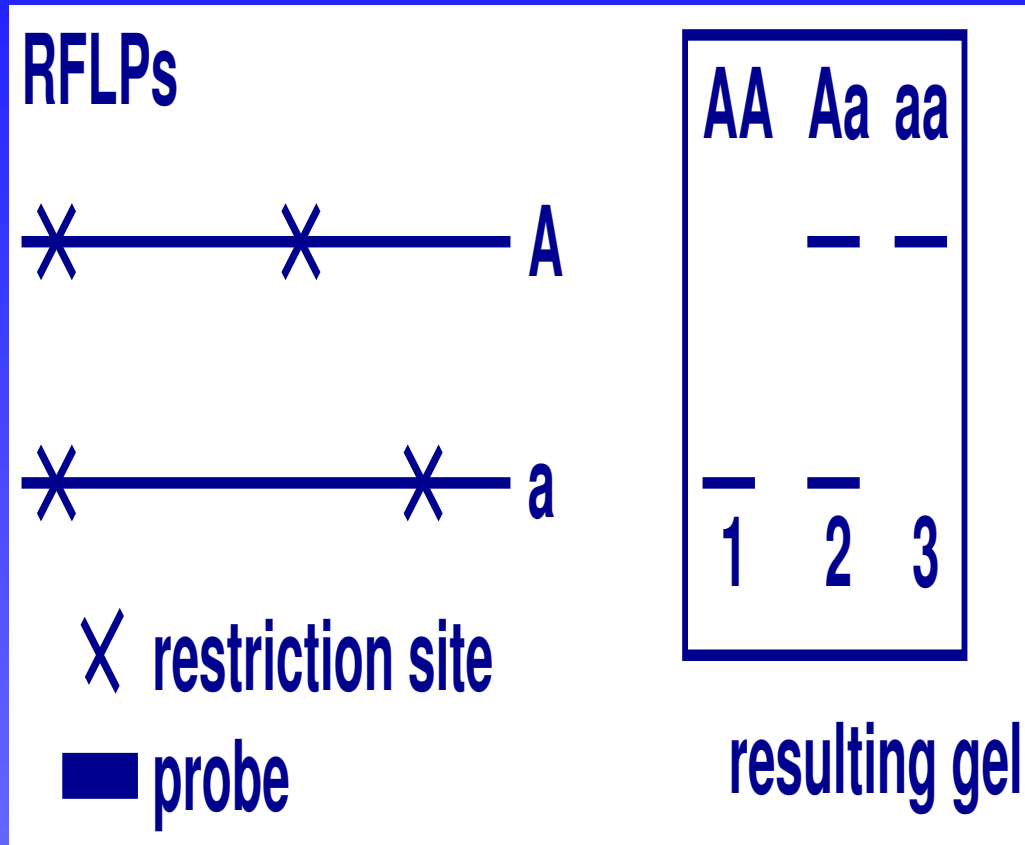
Trzy własności markera:

1. specyficzny dla danego locus
2. polimorficzny w danej populacji
3. łatwy do oznaczenia

Typy markerów genetycznych

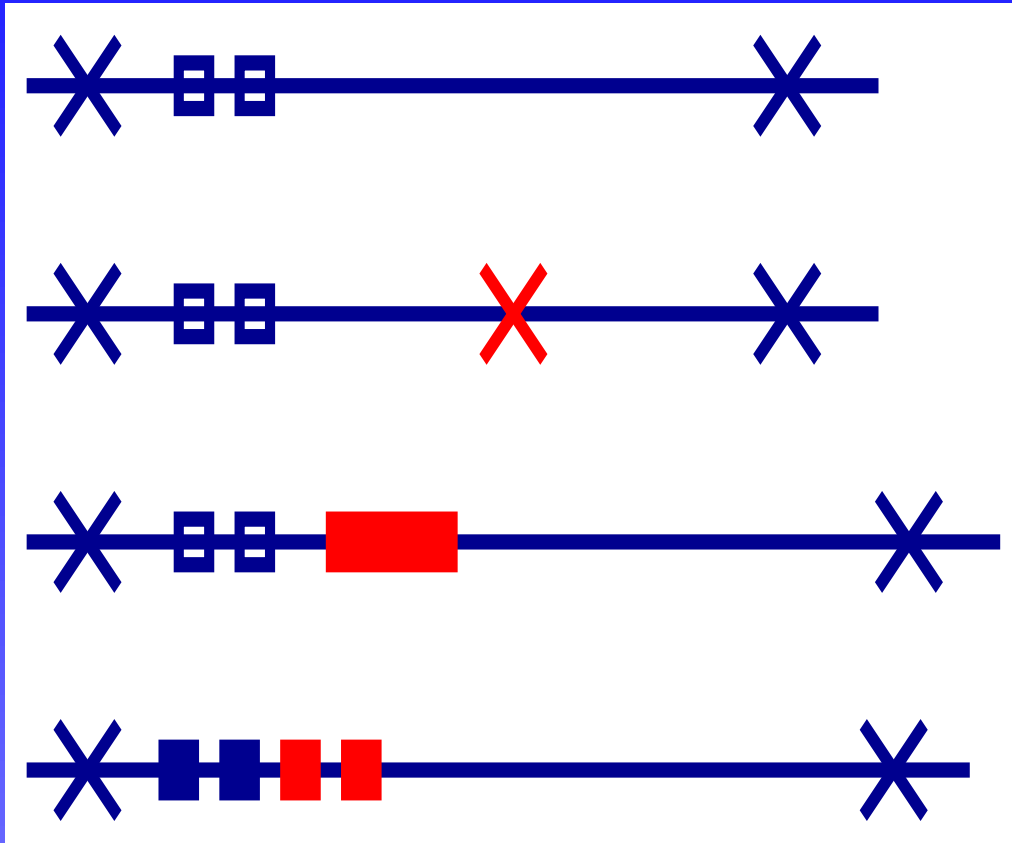
- markery fenotypowe
- grupy krwi
- polimorfizm biochemiczny
- RFLPs
- Minisatelite (VNTR)
- Mikrosatelite (SSR)
- SNPs

RFLPs

- kodominujące
- potrzebna właściwa kombinacja enzym-sonda
- tylko 200 enzymów, liczba sond nieograniczona

RFLPs

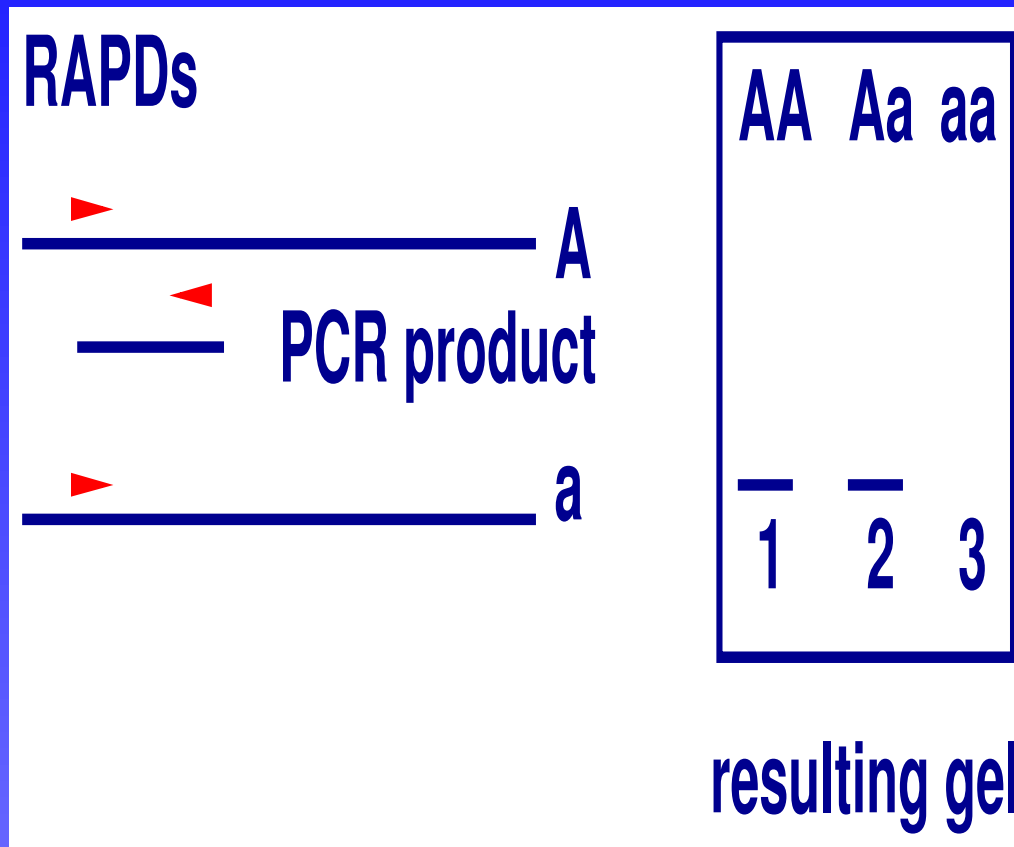

● mutacja punktowa

● insercja 35

● zmienna liczba powtórzeń

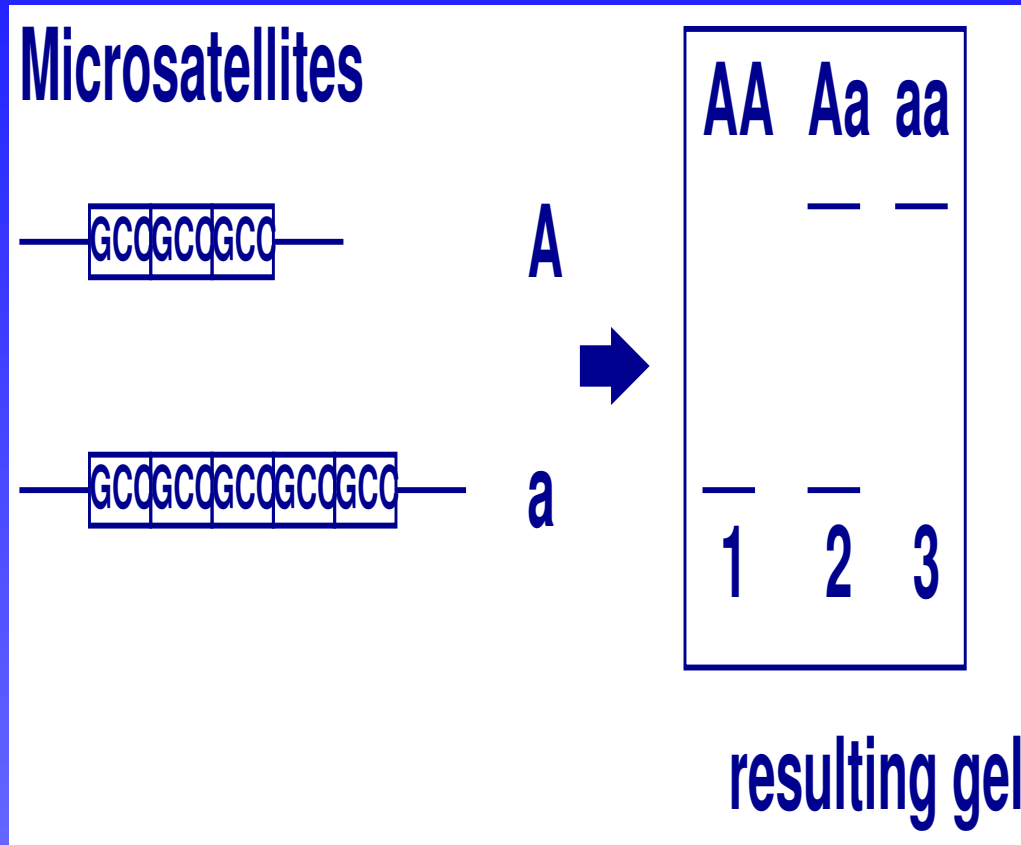
RAPDs

- dominujące
- wiele loci jednocześnie

Mikrosatelity

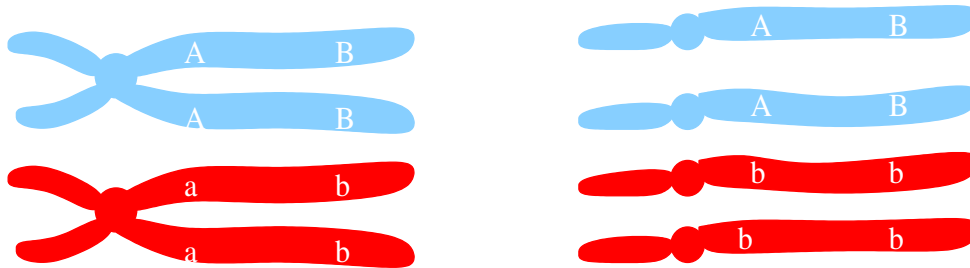
- kodominujące
- duża obfitość
- równomiernie rozłożone w genomie
- półautomatyczne wykrywanie

Strategie mapowania

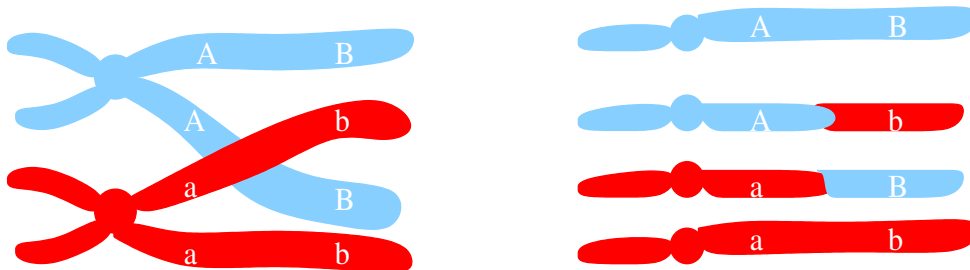
- Linkage Analysis (analiza sprzężeniowa)
- DNA Pooling / Bulk Segregant Analysis
- Genetically Directed Representational Difference Analysis
- analiza asocjacji i mapowanie genów i.p.p
- Genome Mismatch Scanning

Tempo rekombinaciji

49 mejoz bez crossing-over

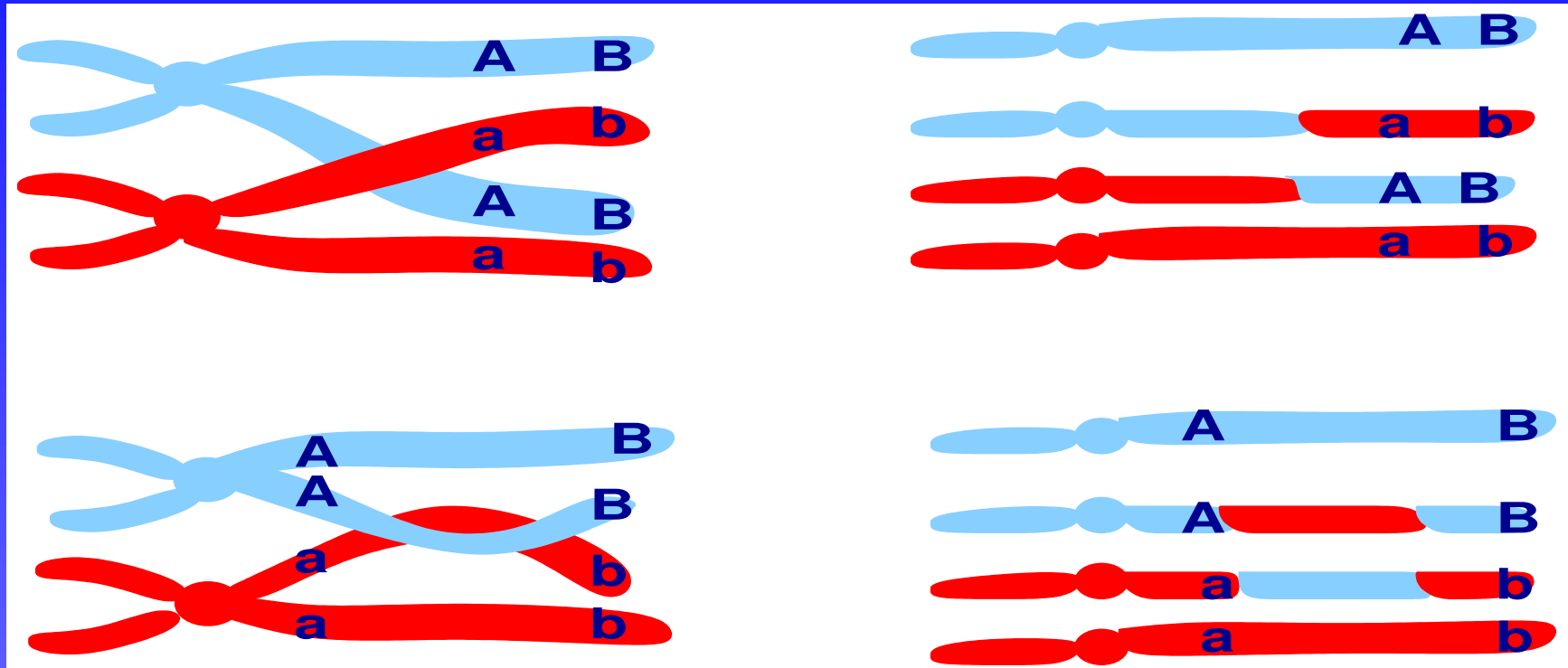
1 mejoza z crossing-over

tempo rekombinaciji

$$\frac{1+1}{49+49+49+49+1+1+1+1} = 0.01$$

Ukryte crossing-over

Odległość genetyczna

- mierzona częstością (prawdopodobieństwem) crossing-over
- jednostką jest Morgan
- 1 centiMorgan - prawdopodobieństwo crossing-over wynosi 0.01
- addytywna ($r_{AC} = r_{AB} + r_{BC}$)
- określana na podstawie rekombinacji

Funkcje mapowe

Pozwalają 'przeliczyć' obserwowane tempo rekombinacji na odległość genetyczną

Najczęściej używane:

- Morgana
- Haldane'a
- Kosambięgo

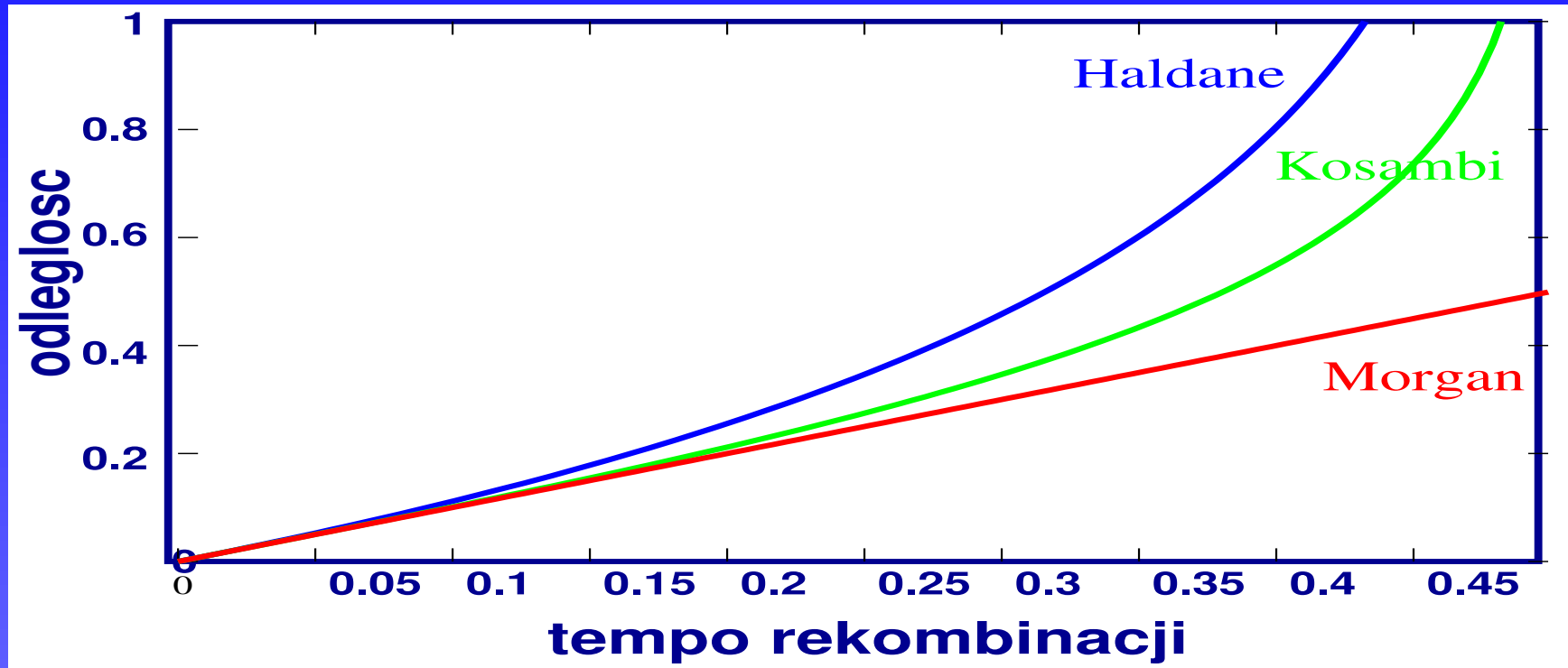
Funkcja Kosambiego

$$x = 0.25 \times \ln \frac{1 + 2\theta}{1 - 2\theta}$$

$$\theta = 0.5 \times \frac{\exp(4x) - 1}{\exp(4x) + 1}$$

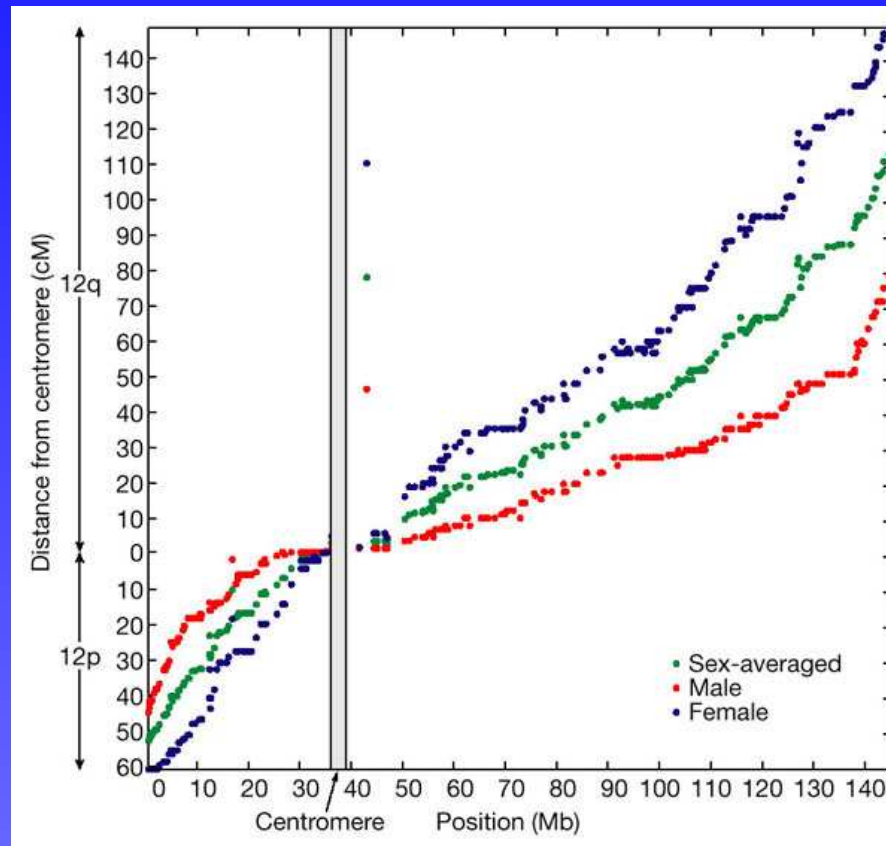
- x odległość genetyczna (w Morganach)
- θ tempo rekombinacji

Funkcje mapowe

Odległość genetyczna i fizyczna

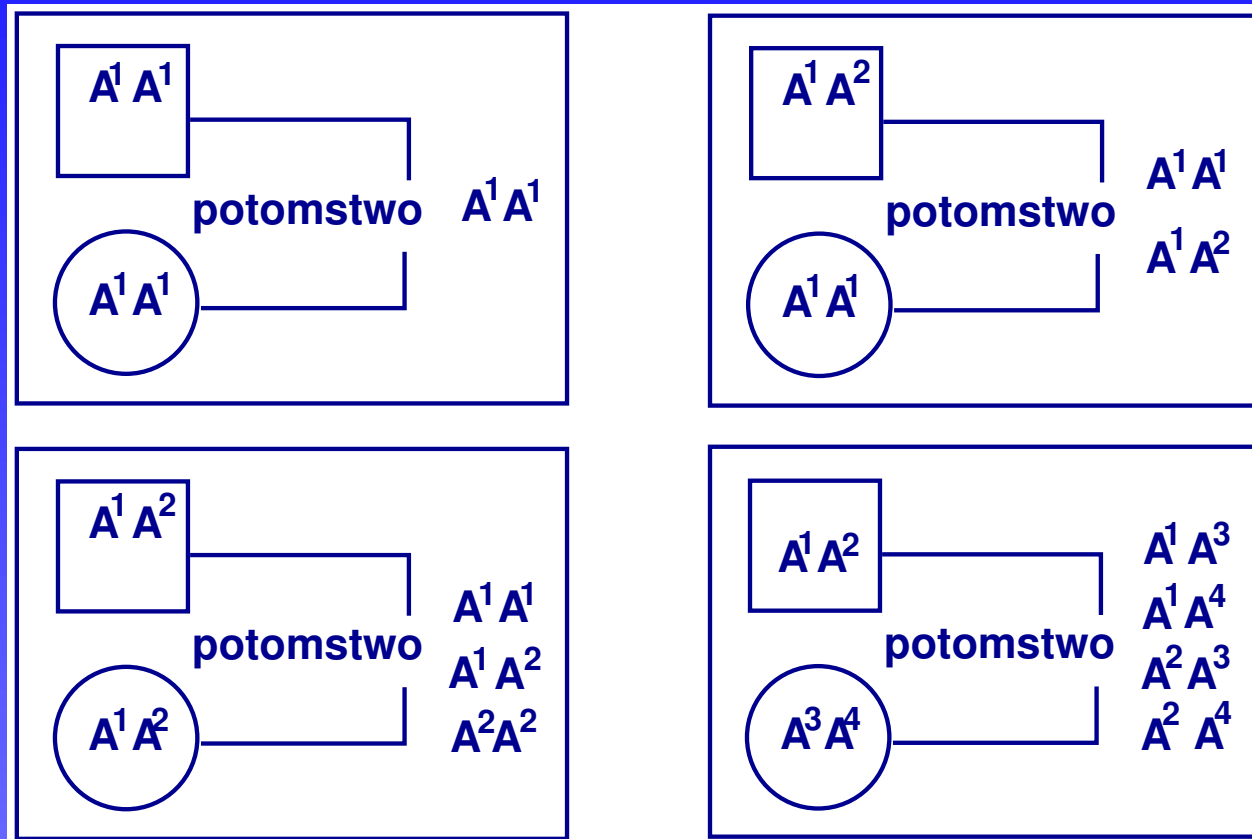

1 cM ~ 1 M p.z.

Skąd uzyskać tempo rekombinacji?

- bezpośrednio genotypowanie plemników i oocytów (tylko markery genetyczne)
- genotypowanie rodziców i potomstwa
  - ★ jedyna możliwość dla cech fenotypowych
  - ★ wymaga podwójnych heterozygot

Informatywność markera

Miary informatywności markera

- Heterozygotyczność

$$H = 1 - \sum p_i^2$$

- Polymorphism Information Content (PIC)

$$PIC = 1 - \sum_{i=1}^n p_i^2 - \sum_{i=1}^{n-1} \sum_{j=i+1}^n p_i^2 p_j^2$$

Test lod score

- Test statystyczny weryfikujący hipotezę o niezależnej segregacji genów z różnych loci
- Hipotezy:
  - ★ H0: brak sprzężenia ($\theta = 0.5$)
  - ★ H1: sprzężenie loci ($\theta < 0.5$)
- Wiarogodność (Likelihood)
  - ★ miara siły dowodów na rzecz hipotezy
  - ★ prawdopodobieństwo danych obliczone przy danej hipotezie

- Iloraz wiarygodności (likelihood ratio)

$$LR = \frac{L(dane | \theta)}{L(dane | \theta = 0.5)}$$

- Lod score

$$Z = \log_{10}(LR)$$

- Interpretacja
  - ★ $Z > 3$ geny są sprzężone
  - ★ $Z < -2$ brak sprzężenia
  - ★ $-2 < Z < 3$ brak informacji

Test lod score

A1 A2 B1 B2 × **A1 A1 B1 B1**

potomstwo	gamety		N
	ojcowska	matczyna	
A1 A1 B1 B1	A1 B1	A1 B1	9
A1 A2 B1 B1	A2 B1	A1 B1	1
A1 A1 B1 B2	A1 B2	A1 B1	1
A1 A2 B1 B2	A2 B2	A1 B1	9

Test lod score

- najprawdopodobniej u ojca występuje sprzężenie A1-B1 oraz A2-B2
- oszacowane tempo rekombinacji $\hat{\theta} = 2/20 = 0.1$
- wiarygodność przy $\theta = 0.1$

$$L(0.1) = \binom{20}{2} (1 - 0.1)^{18} * 0.1^2$$

- wiarygodność przy braku sprzężenia ($\theta = 0.5$)

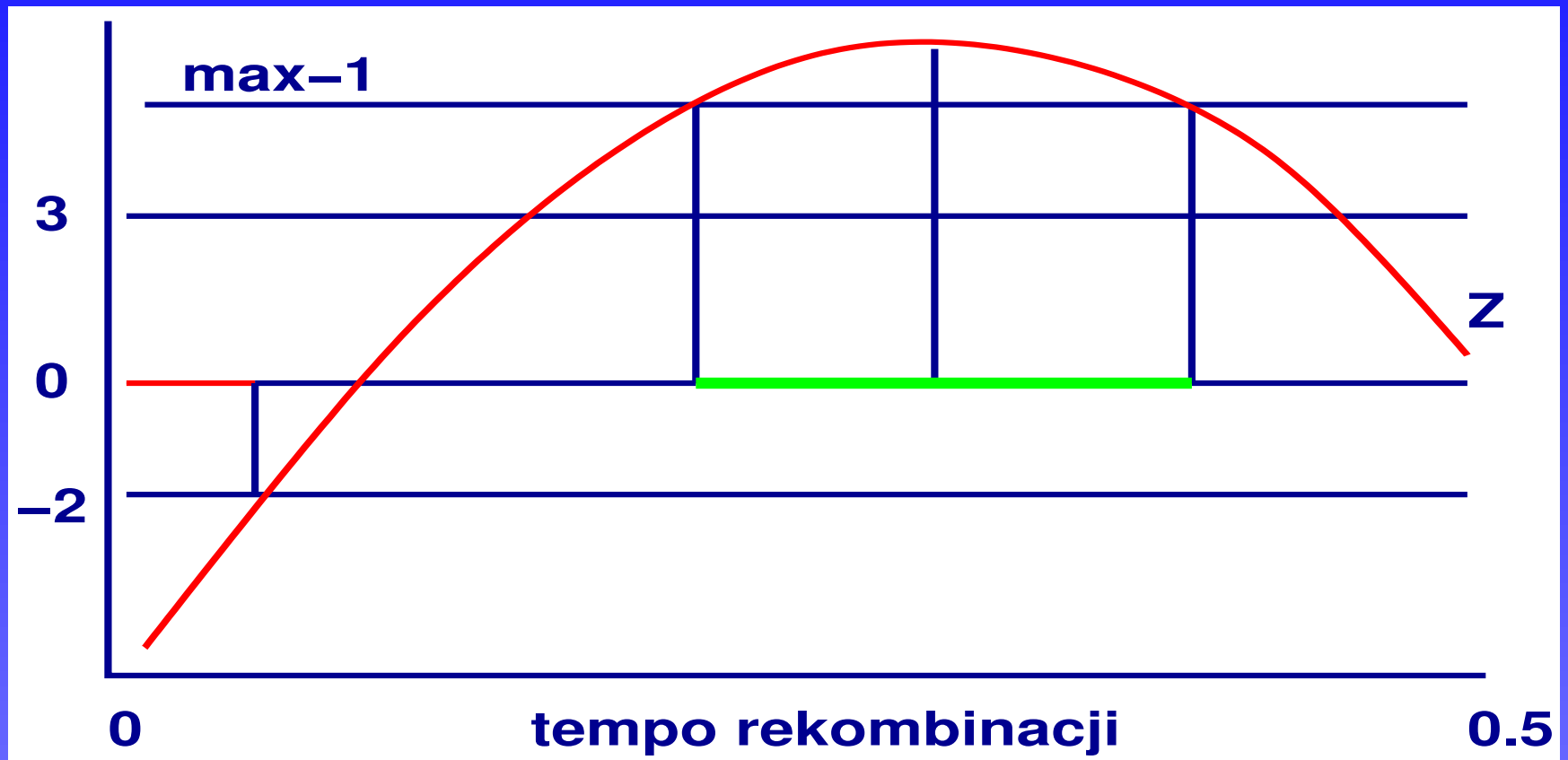

$$L(0.5) = \binom{20}{2} (1 - 0.5)^{18} * 0.5^2$$

- lod score

$$Z(0.1) = \log_{10} \frac{L(0.1)}{L(0.5)} \simeq 3.2$$

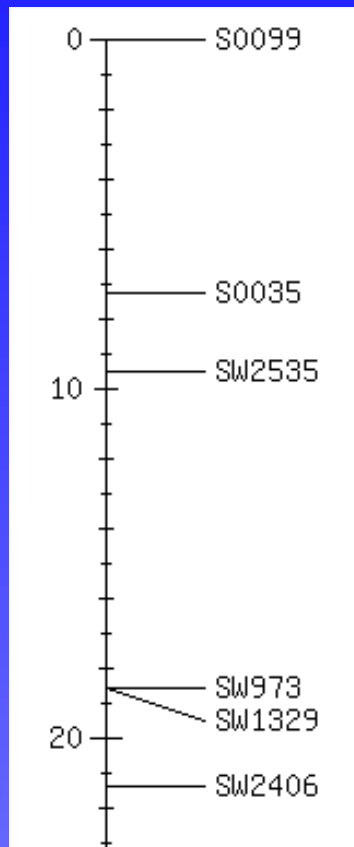
Test lod score

Programy komputerowe

- LINKAGE
- FASTLINK
- VITESSE
- CRIMAP - pozwala oszacować uszeregowanie genów!

Mapy sprzężeniowe

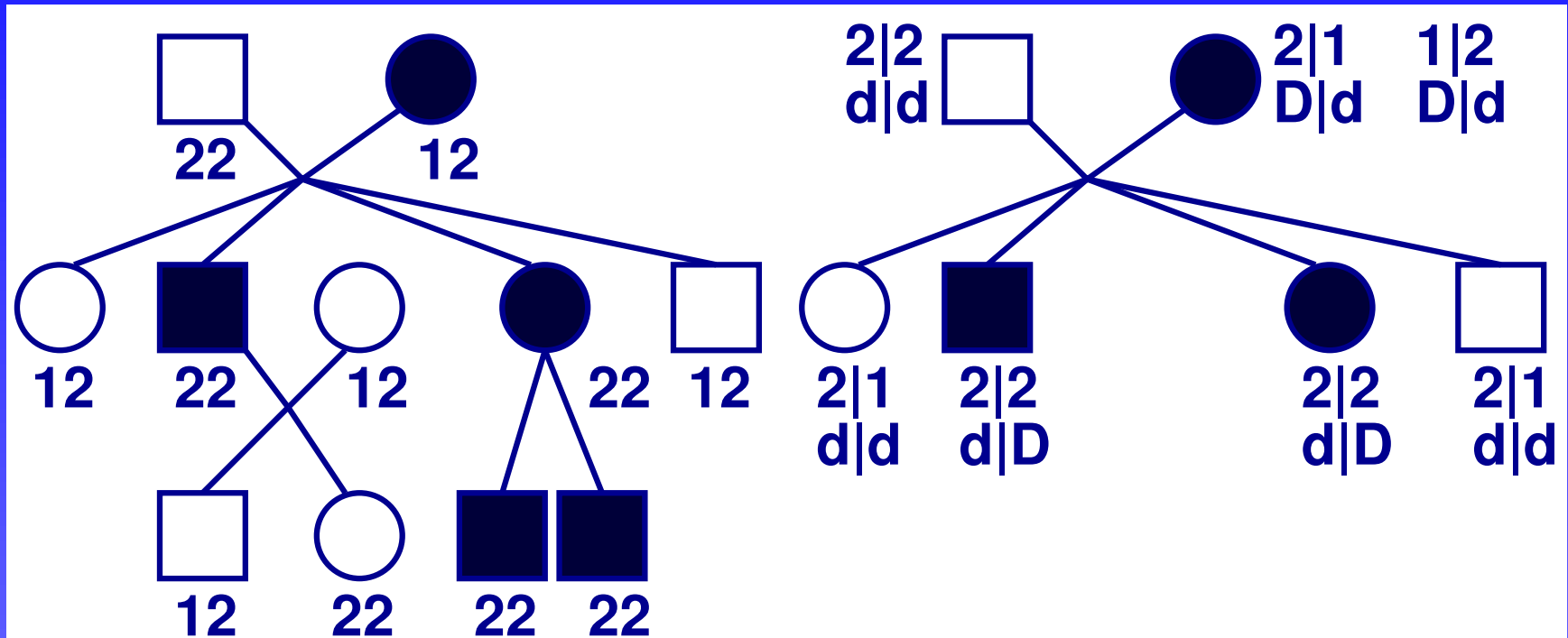

Fragment mapy sprzężeniowej chromosomu 6 świni.

Mapy sprzężeniowe (1999)

Gatunek	liczba markerów	przeciętna odległość między markerami
Bydło	1240	2,5
Świnia	1042	2,2
Owca	519	6,4
Koń	162	14,2
Pies	276	10,0

Mapowanie choroby monogenicznej

Mapowanie choroby monogenicznej

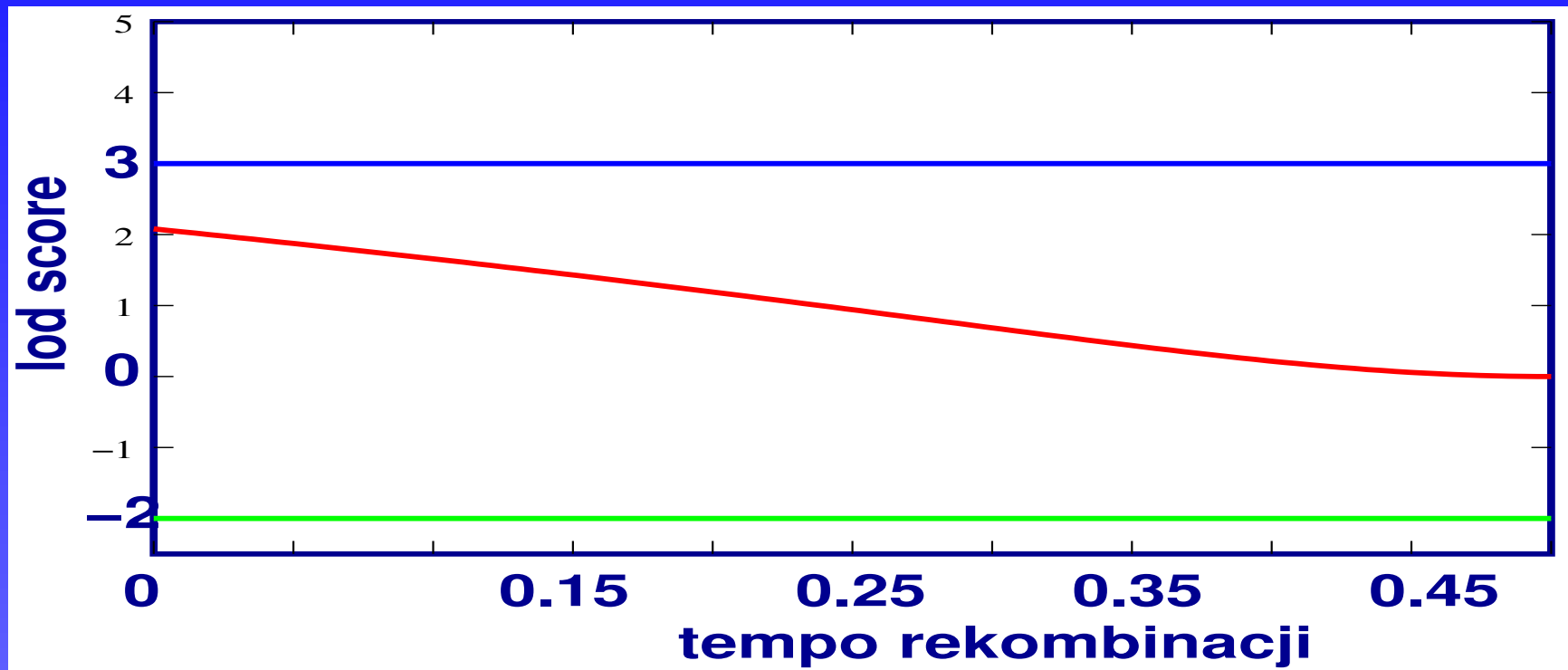
$$L^I(\theta) = (1 - \theta)^4$$

$$L^{II}(\theta) = \theta^4$$

$$L(\theta) = \frac{1}{2}[(1 - \theta)^4 + \theta^4]$$

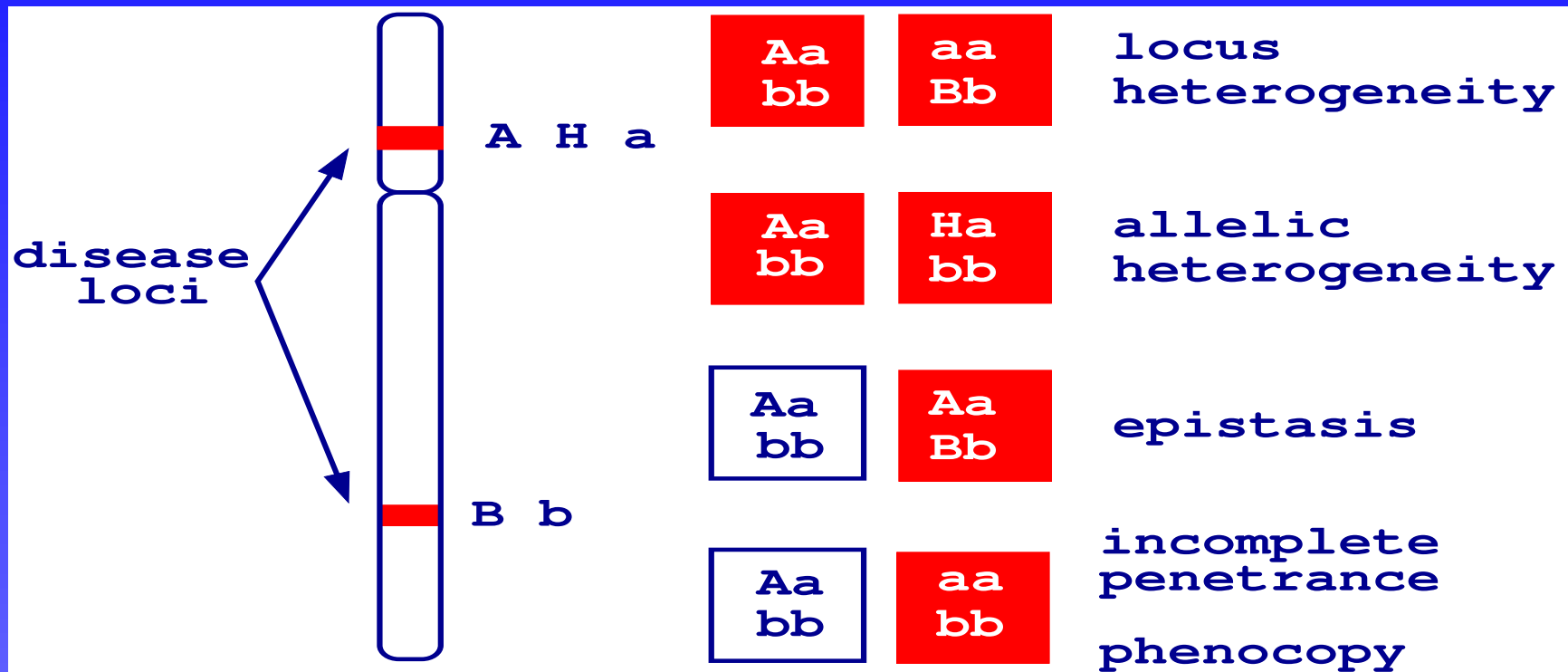
$$Z(0.25) = \log_{10} \frac{0.5 \left[(1 - 0.25)^4 + 0.25^4 \right]}{0.5 \left[(1 - 0.5)^4 + 0.5^4 \right]} \simeq 0.79$$

Mapowanie choroby monogenicznej

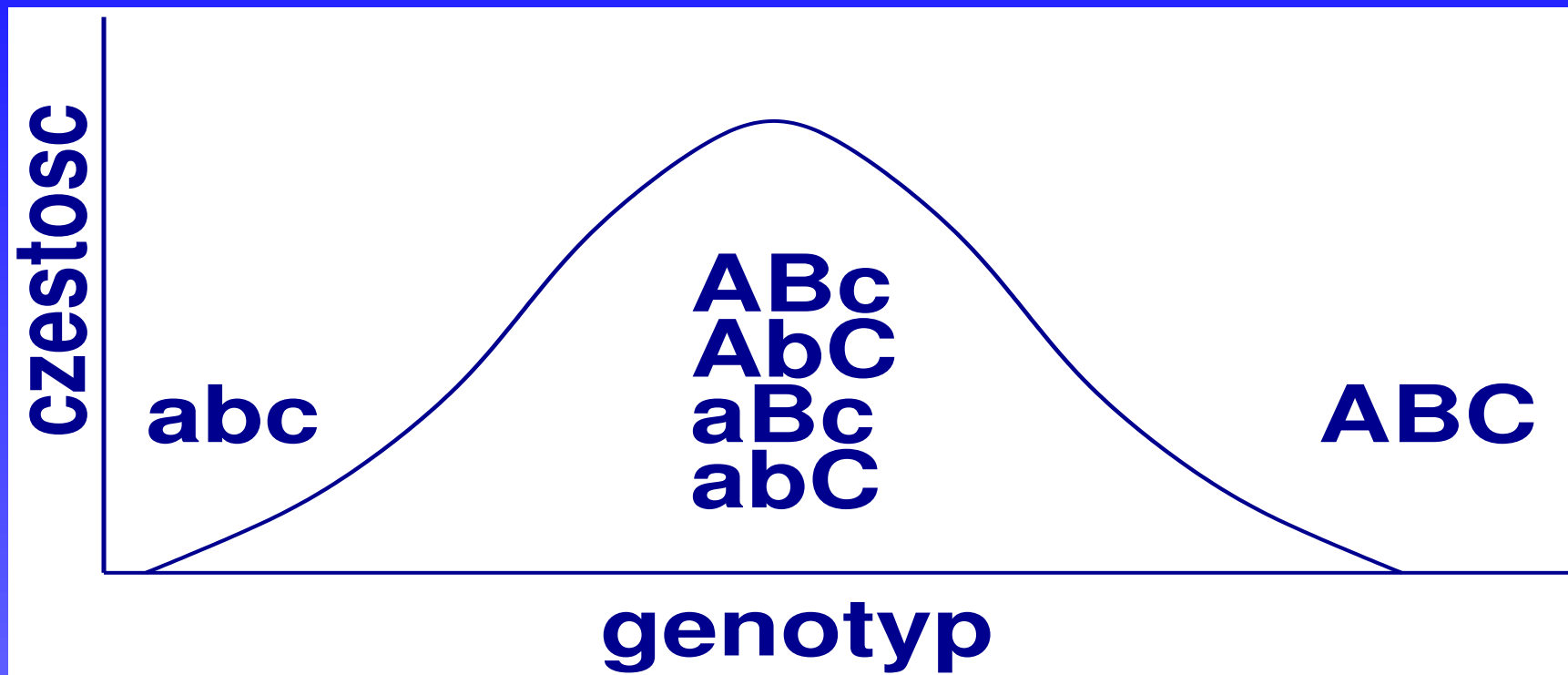
Cechy złożone

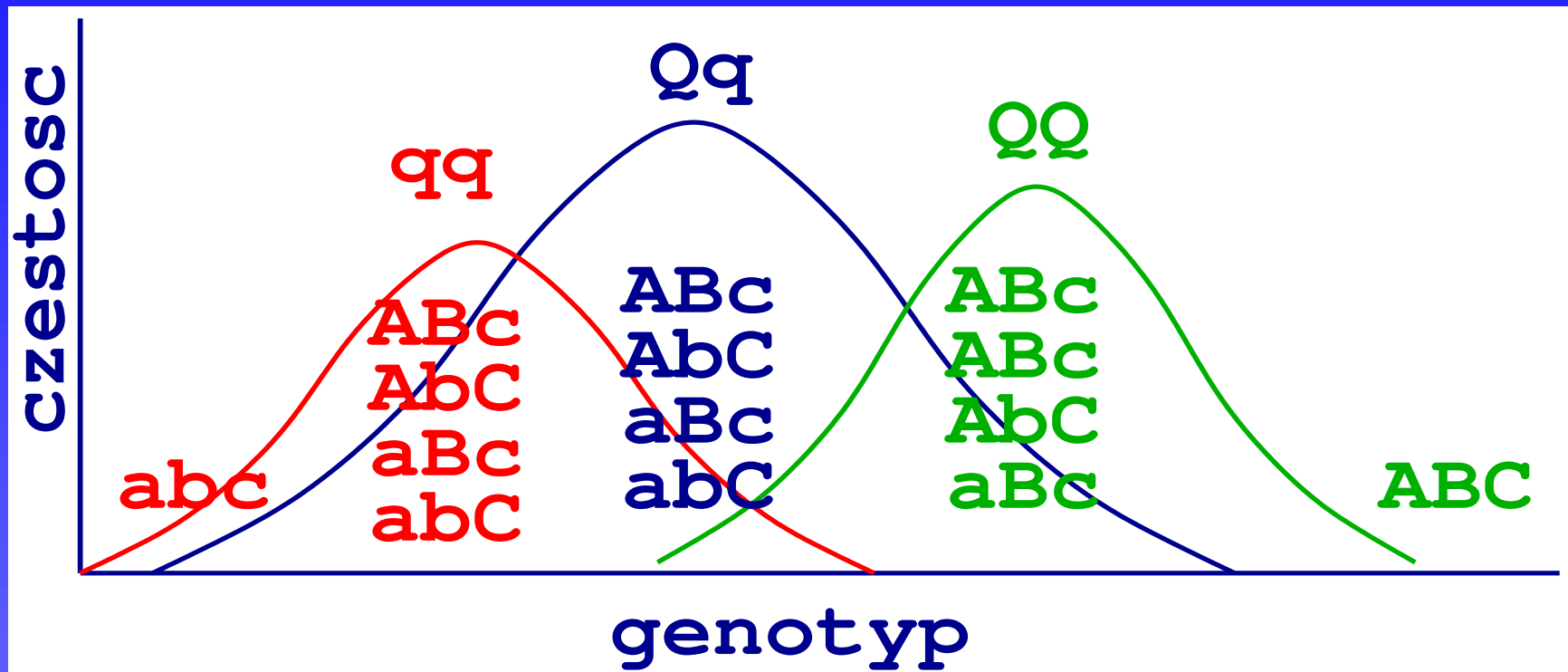
Geny cech ilościowych

- **QTL (Quantitative Trait Locus)** to locus genu cechy ilościowej.
- Gen główny (major gene) - to QTL o bardzo dużym efekcie.

Model poligeniczny

Model mieszany - QTL + poligeny

Mapowanie QTL

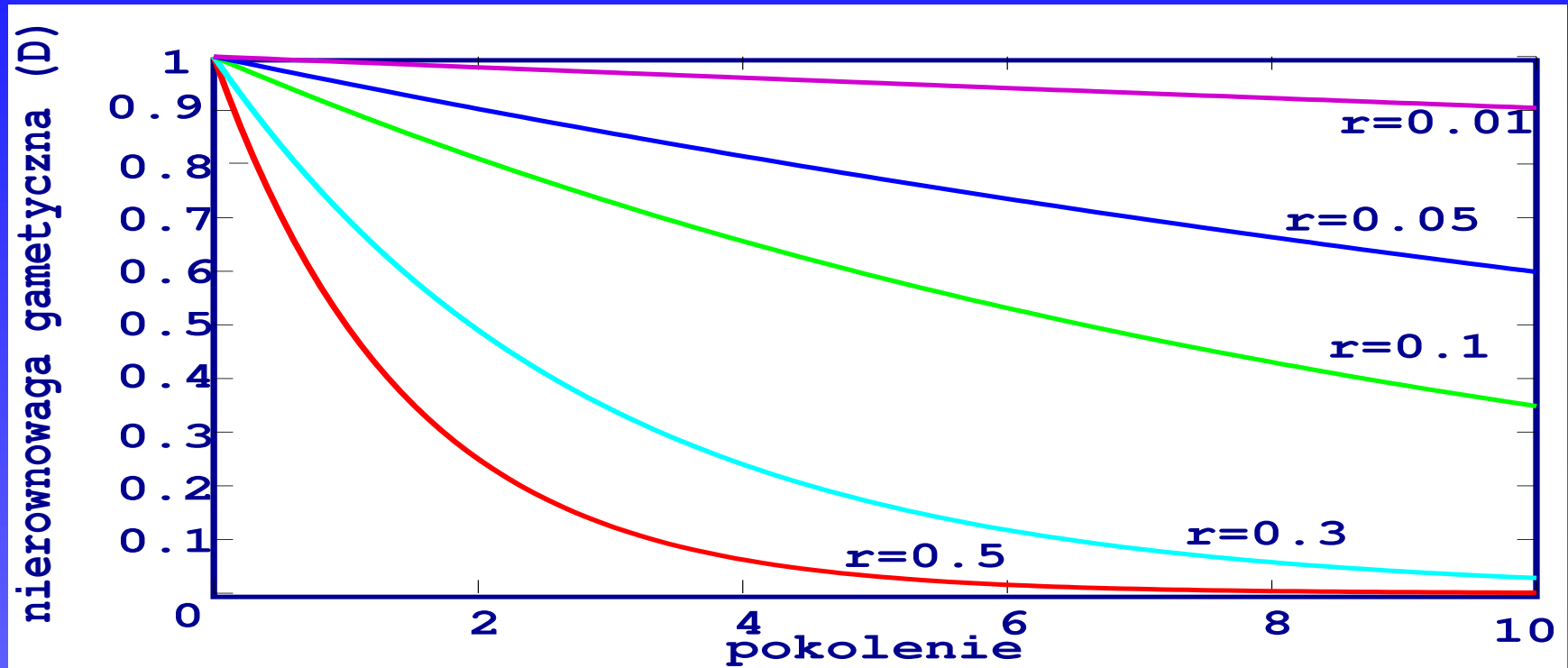
Główna strategia

1. (utworzenie populacji w nierównowadze gametycznej)
2. śledzenie (przy pomocy markerów) przekazywania fragmentów chromosomowych od rodziców do potomstwa
3. porównanie wydajności zwierząt, które odziedziczyły różne fragmenty chromosomowe

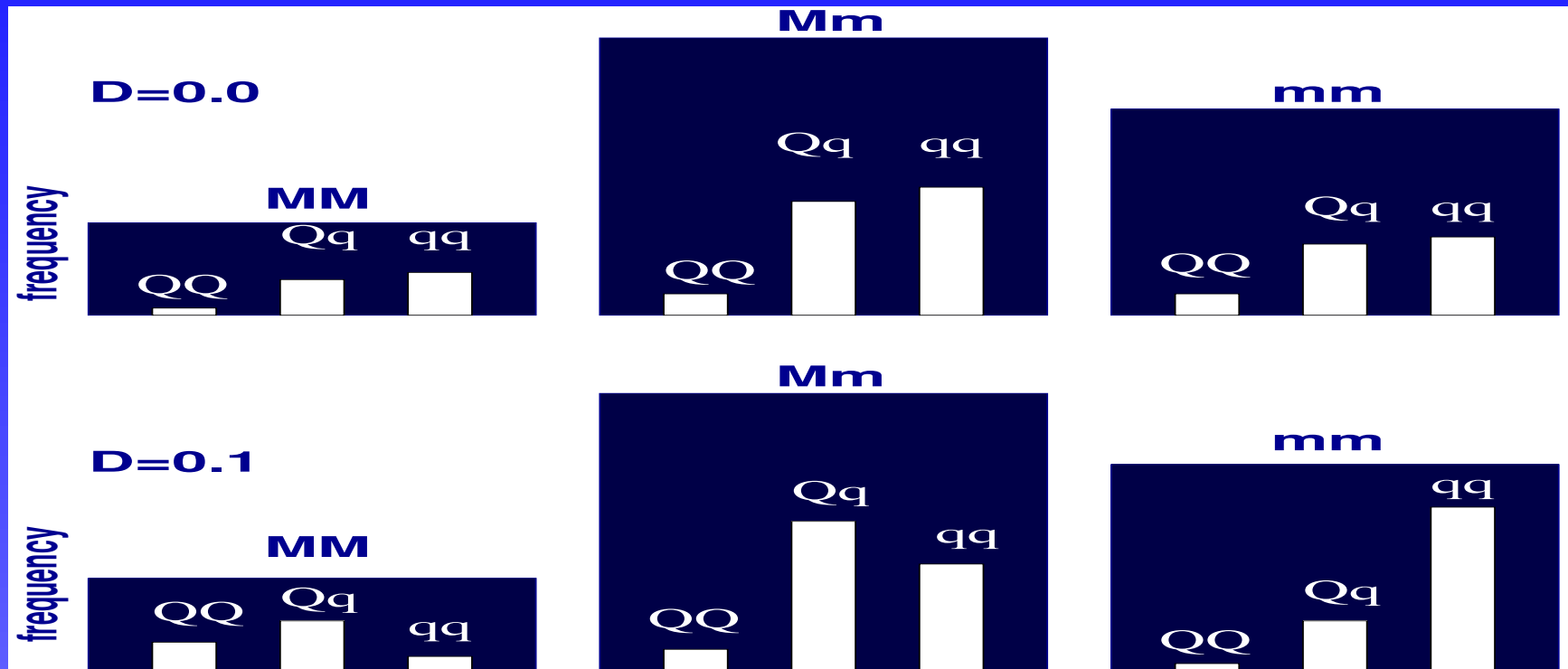
Nierównowaga gametyczna

		A	a
		p_A	p_a
B	q_B	$p_A q_B + D$	$p_a q_B - D$
b	q_b	$p_A q_b - D$	$p_a q_b + D$

Nierównowaga gametyczna

Nierównowaga gametyczna

Mapowanie QTL

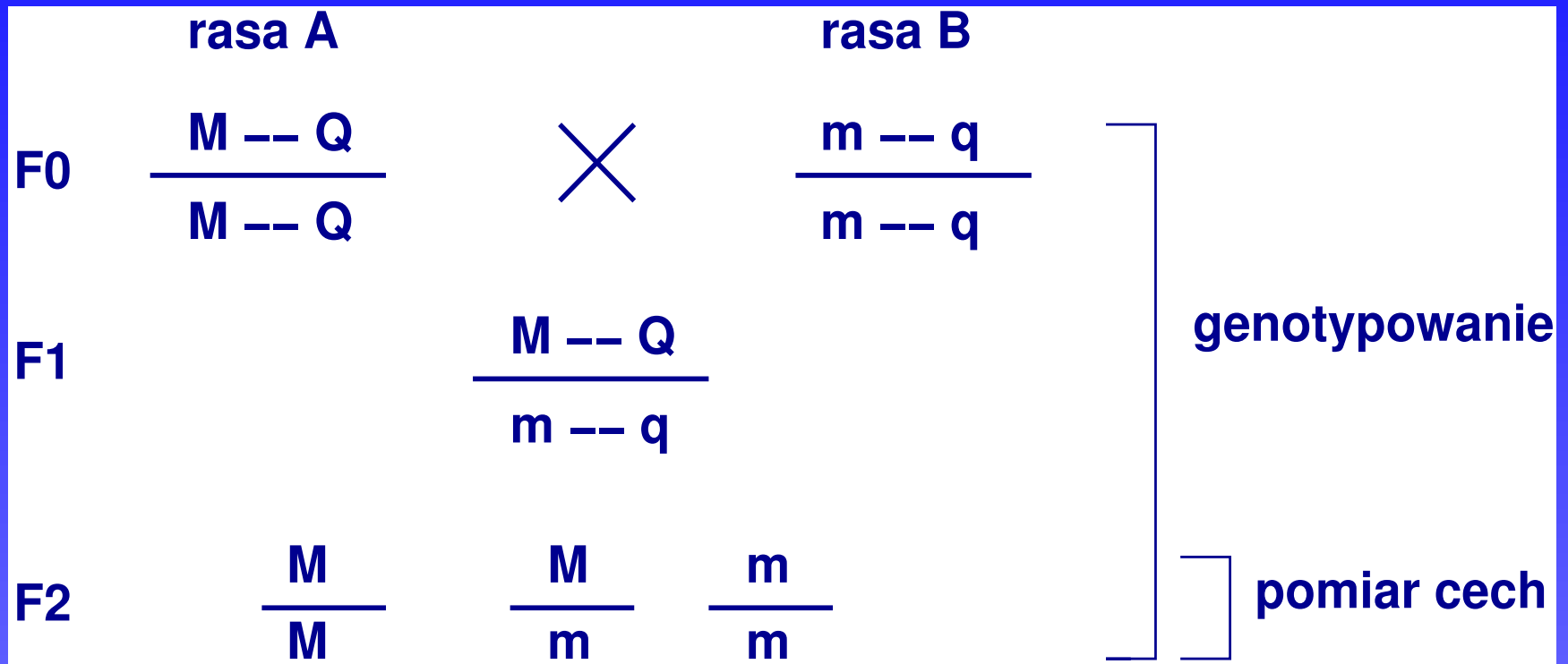
Układy doświadczalne:

- krzyżówki między liniami, rasami i gatunkami
  - ★ nierównowaga gametyczna w populacji
  - ★ duża szansa wykrycia QTL
  - ★ ale tylko tych odpowiedzialnych za różnice między rasami
- zwierzęta czystorasowe
  - ★ nierównowaga gametyczna w rodzinach
  - ★ mniejsza szansa wykrycia QTL
  - ★ QTL odpowiedzialne za zmienność osobniczą

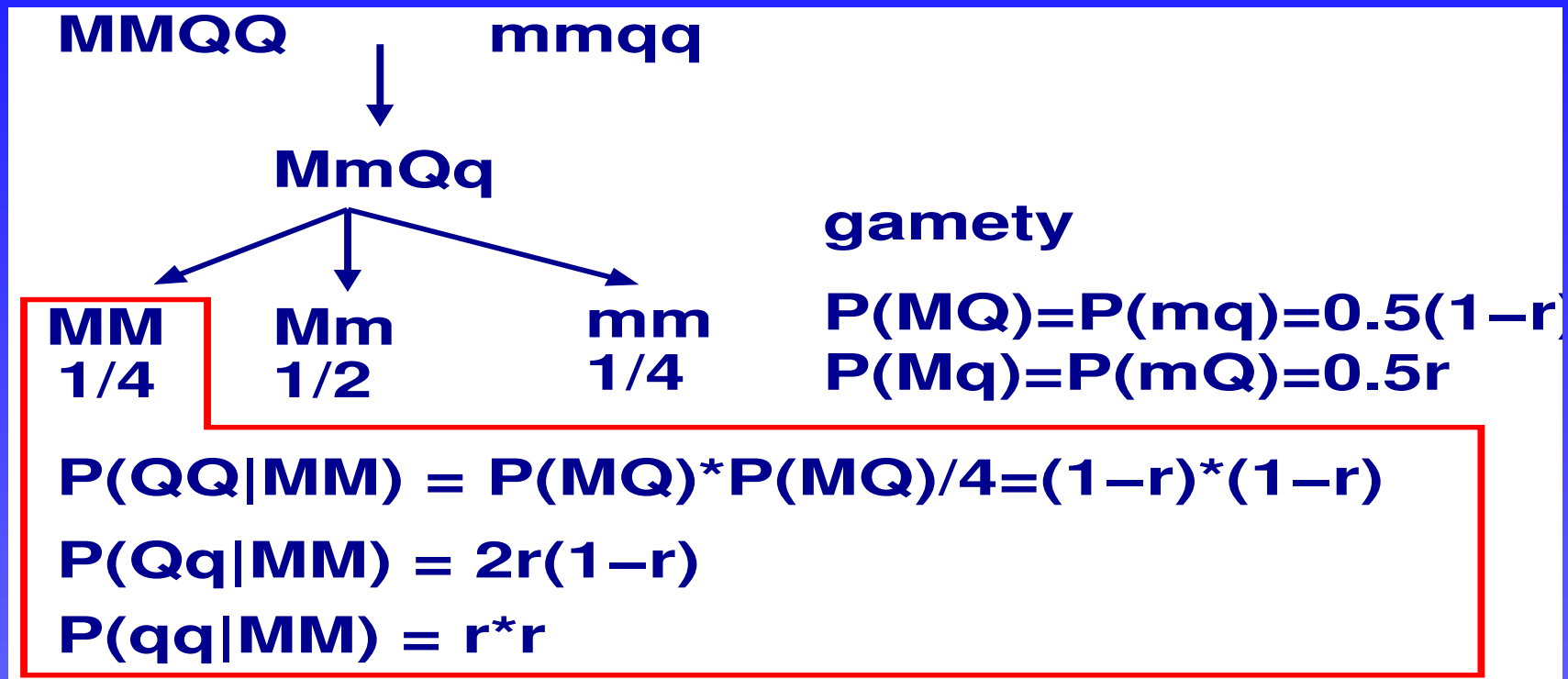
Układ doświadczalny F2

- świnie
  - ★ dzik × świnie ras szlachetnych
  - ★ Meishan × świnie ras szlachetnych
  - ★ złotnicka pstra × wielka biała polska
- drób
  - ★ Red Jungle Fowl × White Leghorn
  - ★ Sasumadorri × White Plymouth Rock
- bydło
  - ★ bydło holsztyńsko-fryzyjskie × charolais

Układ doświadczalny F2

Układ doświadczalny F2

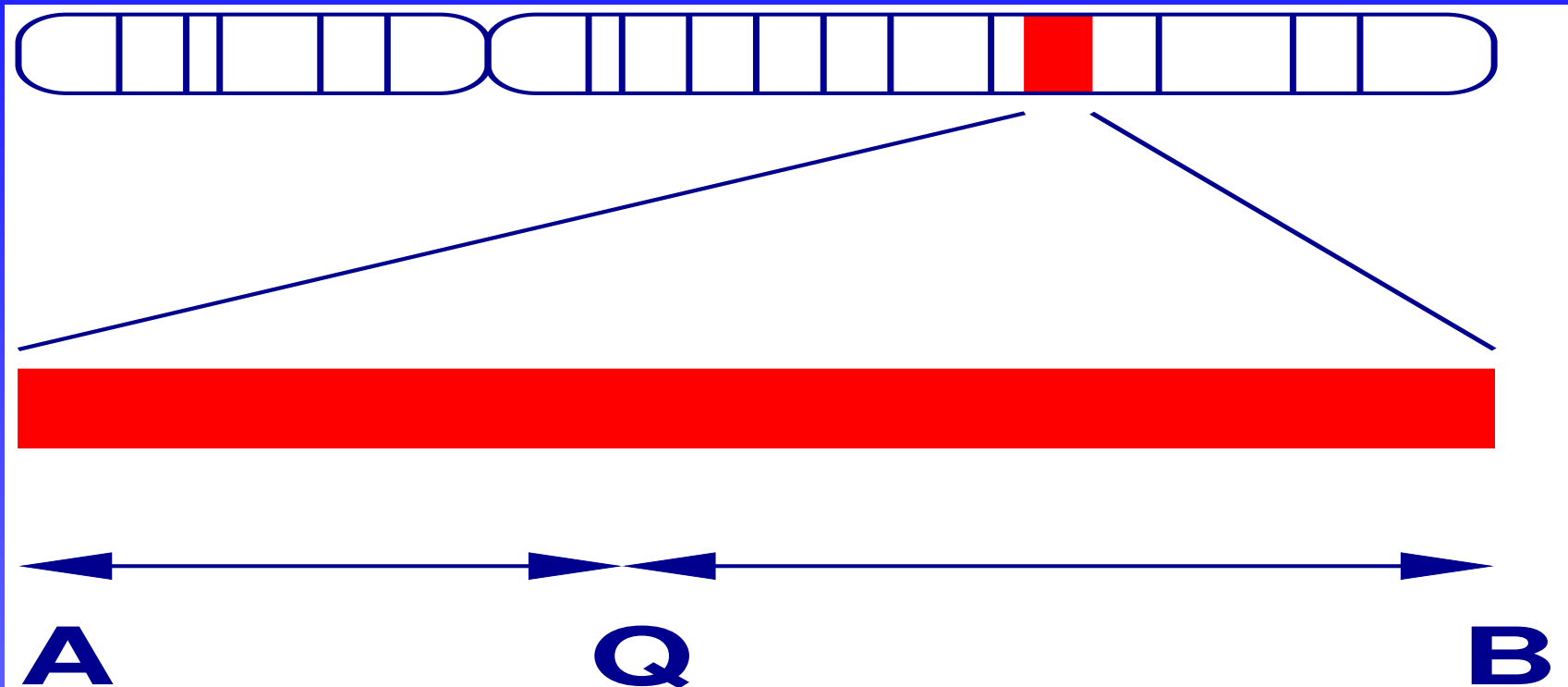

Układ doświadczalny F2

$$\begin{aligned} L(z|MM) = & P(QQ|MM) \times f(z, \mu_{QQ}, \sigma) \\ & + P(Qq|MM) \times f(z, \mu_{Qq}, \sigma) \\ & + P(qq|MM) \times f(z, \mu_{qq}, \sigma) \end{aligned}$$

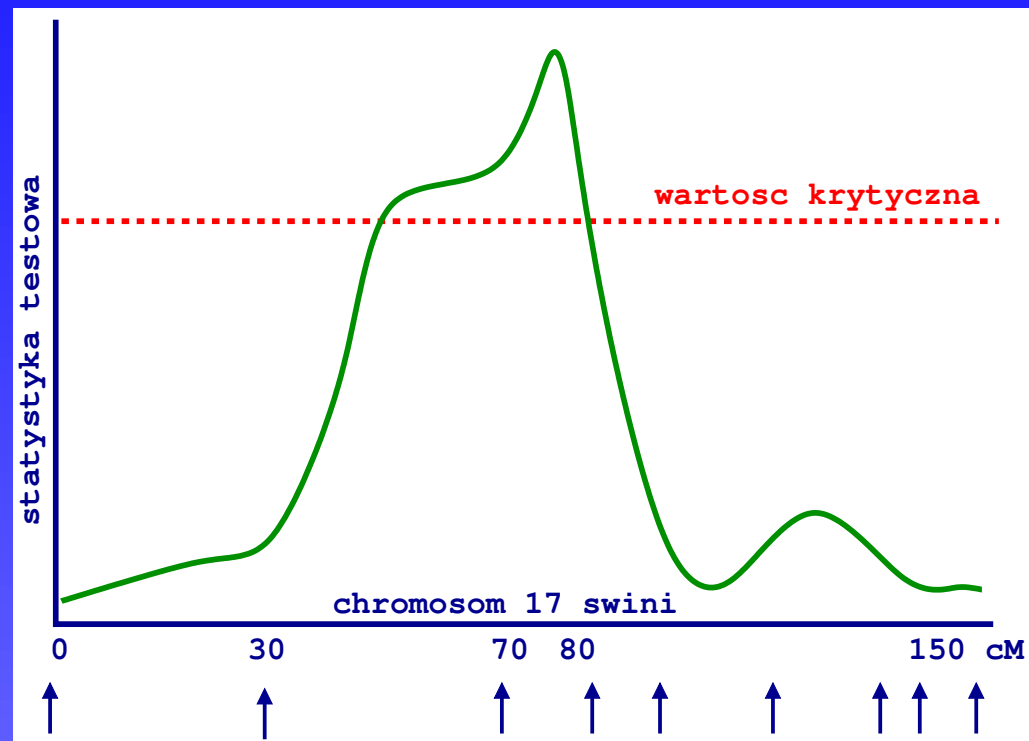
$$f(z, \mu_{QQ}, \sigma) = \frac{1}{\sqrt{2\pi\sigma^2}} \exp\left(-\frac{(z-\mu_{QQ})^2}{2\sigma^2}\right)$$

Mapowanie przedziałowe

Mapowanie QTL

W populacji F2, po krzyżowaniu knurów Meishan z lochami holenderskimi, badano grubość słoniny. Zlokalizowano QTL na chromosomie 17, którego efekt addytywny wynosi $a = 2.1\text{mm}$ (De Koning 2001). Strzałki wskazują pozycje markerów.

Mapowanie w populacjach hodowlanych

Trudniejsze niż u mieszańców:

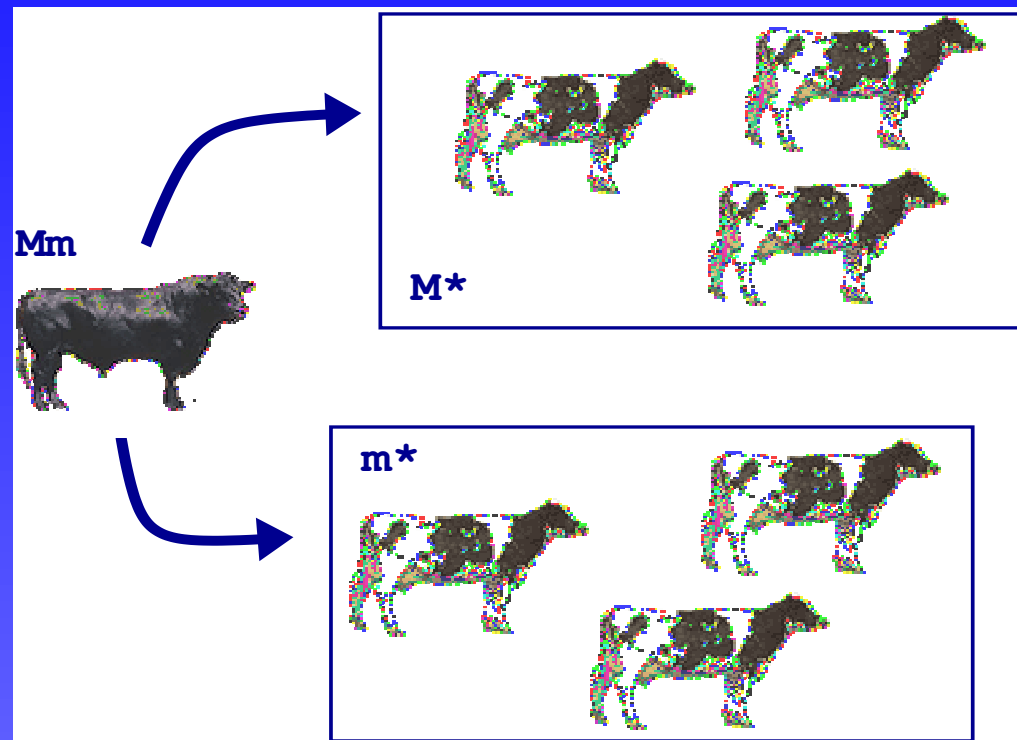
- selekcja prowadzi do utrwalenia korzystnych alleli i redukcji zmienności genetycznej
- także mniejsza zmienność markerów
- w poszczególnych rodzinach
  - ★ segregują różne QTL i allele
  - ★ różne fazy sprzężenia
- pomiar fenotypów mniej doskonały

Łatwiejsze niż u człowieka - duże grupy (pół)rodzeństwa

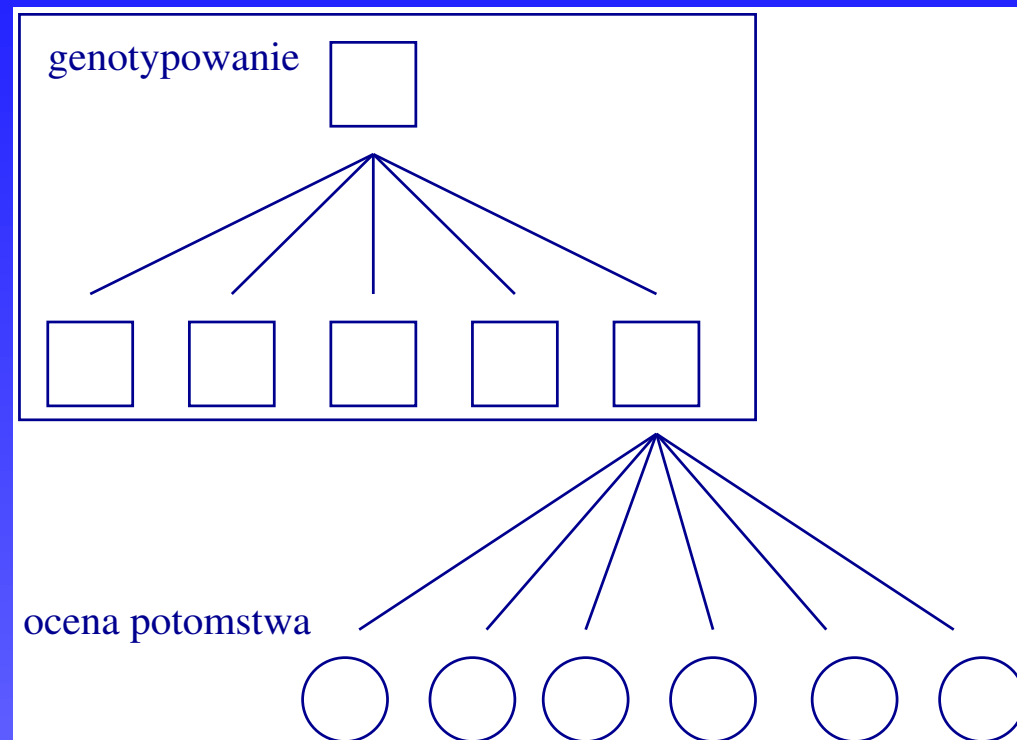
Daughter design

Pozwala wykryć QTL w czystych rasach. Porównywane są córki krowy, które odziedziczyły po ojcu alterantywne allele markerowe. Genotypowane są buhaje, matki i córki.

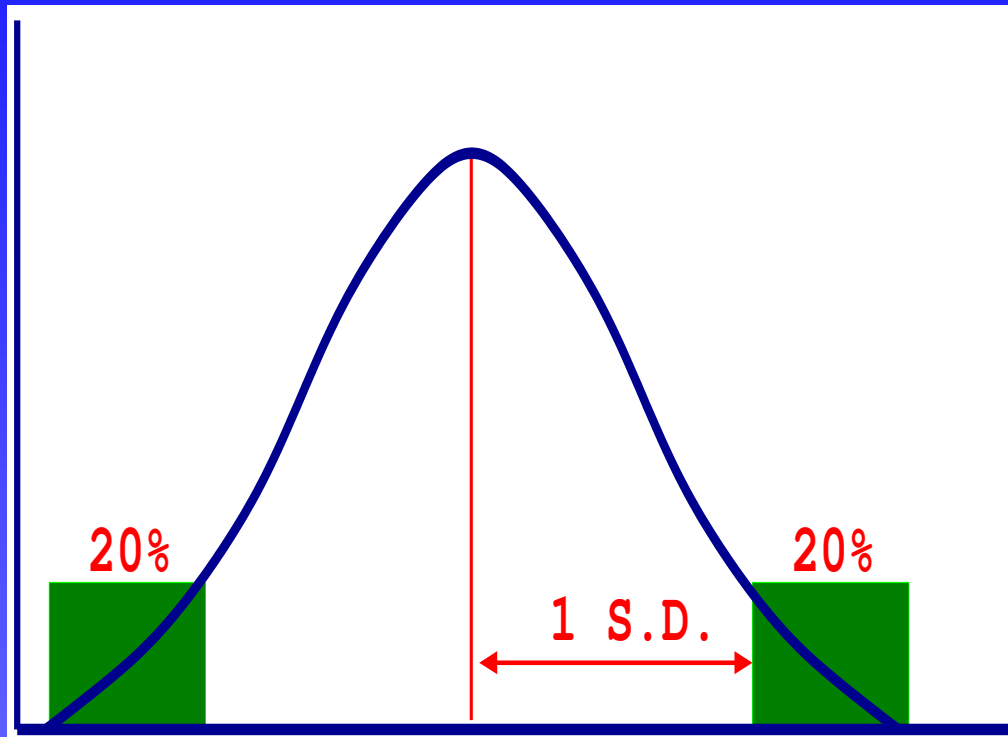

Granddaughter design

Genotypowane są tylko buhaje (duża oszczędność). Zamiast fenotypów bada się wartość hodowlaną buhajów, ocenioną na podstawie dużej liczby córek. “ h^2 ” wartości hodowlanej aż 80%.

Genotypowanie wybiórcze

Genotypowanie osobników odbiegających 1 S.D. od średniej pozwala zredukować liczbę osobników o 60% bez straty mocy doświadczenia.

Dokładność analizy sprzężeniowej

- Wymagana - 1cM (klonowanie pozycyjne genów kandydatów)
- Ograniczona
  - ★ dostępnością loci markerowych
  - ★ ilością i rozkładem crossing-over w badanej rodzinie
- Osiągana
  - ★ cechy proste - kilka cM (400 mejoz daje 90% szans na lokalizację genu z dokładnością 1cM)
  - ★ cechy złożone - kilkadziesiąt cM

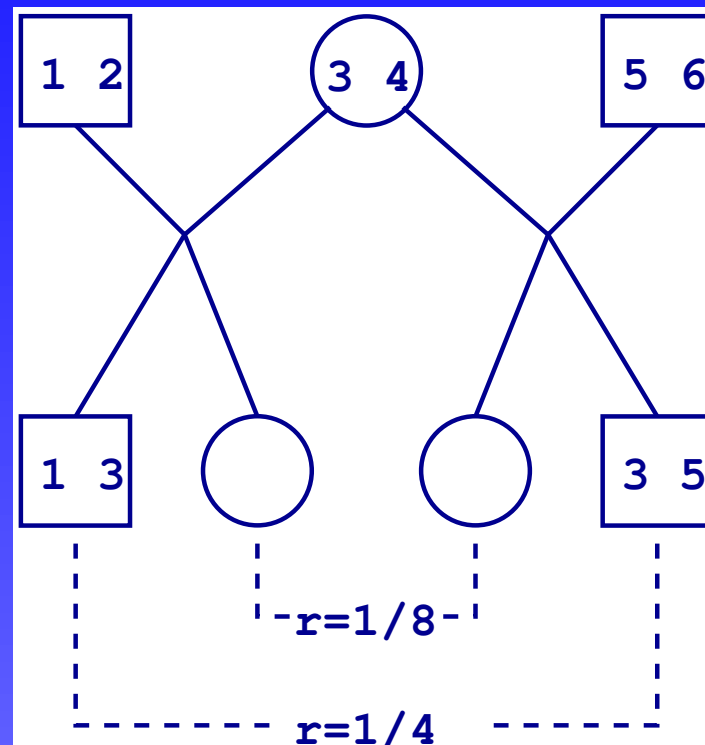
Mapowanie porównawcze

- Pozwala zawęzić grupę genów kandydatów we wskazanym regionie (50cM to setki genów).
- Wykorzystuje zjawisko konserwatyzmu genetycznego - tu podobieństwa ułożenia genów u różnych gatunków.
- Najważniejsze źródła informacji to mapy człowieka i myszy.

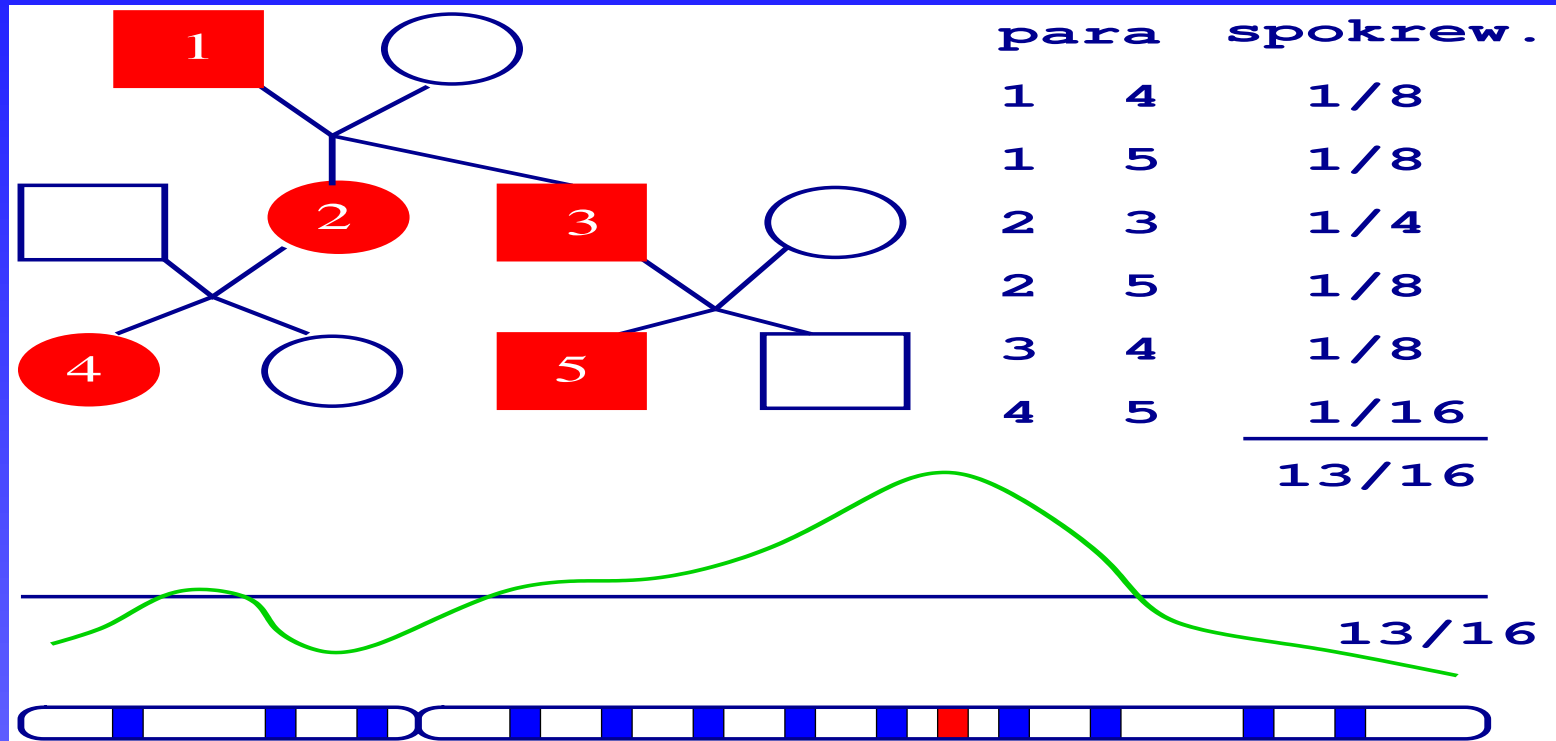
Mapowanie genów i.p.p.

- Przy b. bliskim sąsiedztwie markera i genu crossing-over prawie nie zachodzi, co daje dużą nierównowagę gametyczną.
- Jeżeli przyczyną choroby jest 1 zmutowany gen, chorzy będą dzielili sąsiadujące markery i.p.p.

Mapowanie genów i.p.p.

Mapowanie genów i.p.p.

Asocjacja allel-cecha

- test χ^2 dla danego allelu

	testowany allel	
	obecny	brak
gr. dośw.	n_1	n_3
gr. kontrolna	n_2	n_4

- siła asocjacji - ryzyko relatywne

$$R = \frac{n_1 \times (n_2 + n_4)}{n_2 \times (n_1 + n_3)}$$

Przypadek cukrzycy

Badano plemiona Pima i Tohono O'odham (pd. Arizona) w których często występuje cukrzyca typu 2. Wykonano proste porównanie udziału cukrzyków w dwóch grupach haplotypowych. Badanie wykazało, że pewien allel Gm^+ jest negatywnie skorelowany z cukrzycą.

Gm^+	ogółem	% cukrzyków
obecny	293	8%
brak	4627	29%

Populacje łączone

Populacja A - 100 osobników

allel	N	chorych	% chorych
obecny	80	16	20%
brak	20	4	20%

Populacja B - 100 osobników

allel	N	chorych	% chorych
obecny	30	15	50%
brak	70	35	50%

A+B - 200 osobników

allel	N	chorych	% chorych
obecny	110	16+15=31	28%
brak	90	4+35=39	43%

Przypadek cukrzycy - c.d.

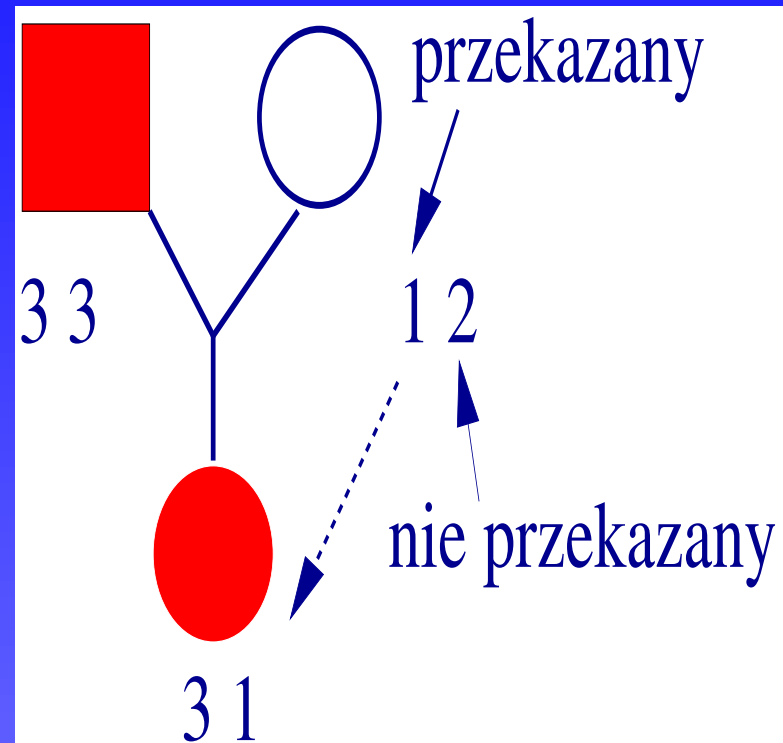
Dalsze badanie wykazało, że asocjacja jest spowodowana przemieszaniem plemion z Kaukazami. U Kaukazów allel Gm^+ występuje z częstotliwością 67%, a u rodowitych Pima i Tohono <1%. Badania ograniczone do rodowitych Pima i Tohono nie wykazały asocjacji.

Gm^+	ogółem	% cukrzyków
obecny	17	59%
brak	1764	60%

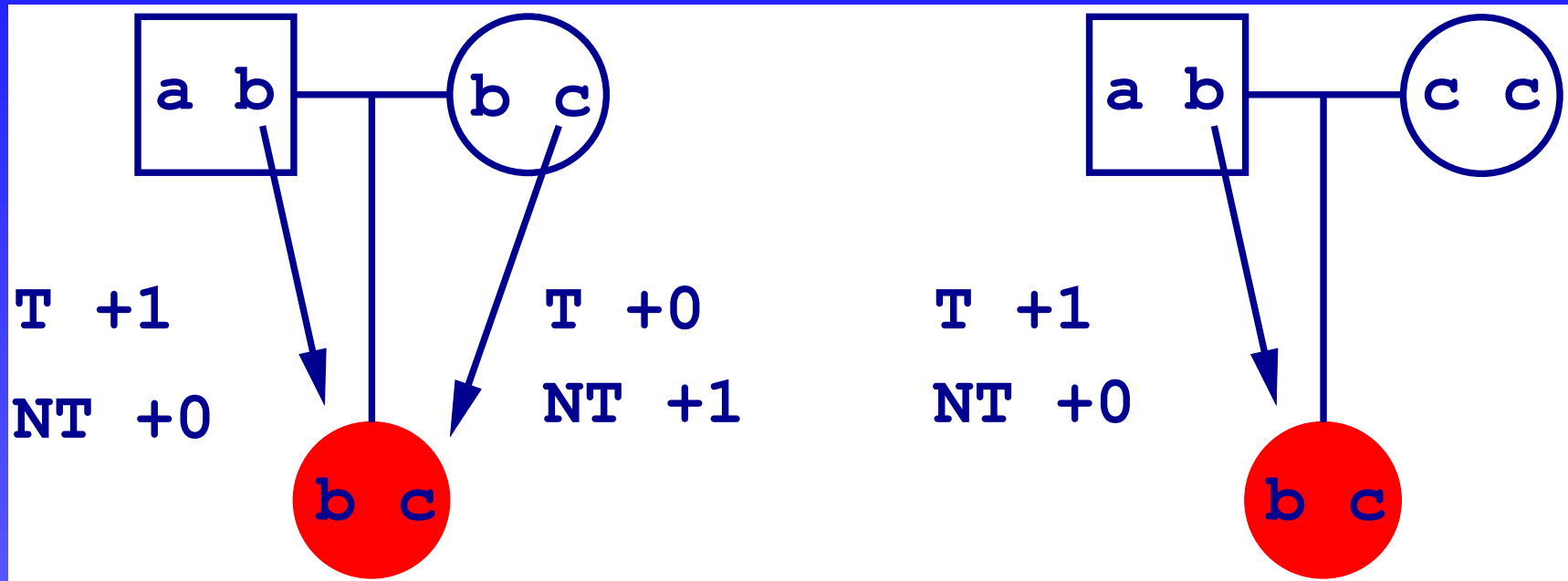
Test TDT

Transmission disequilibrium test

- porównuje ile razy dany allel został przekazany (T) chorym a ile nie (NT)
- przy braku sprzężenia $T \simeq NT$
- $\chi_1^2 = (T - NT)^2 / (T + NT)$

Test TDT

Test TDT

Przetestowano 21 markerów u 455 rodzin cukrzyków typu 1. Jeden z trzech alleli markera *D2S152* jest mocno powiązany z cukrzycą. Obecność tego allelu może wskazywać na ryzyko zachorowania.

allel	T	NT	χ^2	<i>p</i>
228	81	45	10.29	0.001
230	59	73	1.48	0.223
240	36	24	2.40	0.121

Podsumowanie

- Określenie pozycji genu jest pierwszym krokiem do jego identyfikacji.
- Najłatwiej określić pozycję genów względem genów markerowych.
- Dla wielu gatunków powstały (markerowe) mapy sprzężeniowe stanowiące macierz do lokalizacji ważnych genów.
- Najważniejsze źródła markerów genetycznych to RFLP, mikro- i minisatelity oraz SNP.
- Analiza sprzężeniowa jest najważniejszym narzędziem mapowania. Bazuje na obserwacji rekombinacji genów.

- Geny sprzężone mają tempo rekombinacji < 0.5 .
- Funkcja mapowa pozwala wyliczyć odległość genetyczną (cM) z oszacowanego tempa rekombinacji.
- Test lod score testuje czy dwa geny są sprzężone.
- QTL można wykryć analizując mieszańce mocno zróżnicowanych ras lub badając poszczególne rodziny.
- Do zmapowania QTL potrzeba setek osobników, dla cech prostej tylko kilkanaście.
- Wstępna lokalizacja QTL daje bardzo niedokładny wynik. Dokładna lokalizacja QTL stanowi poważne wyzwanie.

- Informacja genomowa może być przenoszona między gatunkami przez mapowanie porównawcze.
- Bliskie sprzężenie utrzymuje asocjacje allel (markerowy) - cecha przez wiele pokoleń.